

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Nauczanie i przyswajanie frazeologizmów w języku obcym

Author: Monika Sułkowska

Citation style: Sułkowska Monika. (2007). Nauczanie i przyswajanie frazeologizmów w języku obcym. "Neofilolog" (Nr 30, (2007) s. 64-68).

Uznanie autorstwa - Bez utworów zależnych Polska - Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

NAUCZANIE I PRZYSWAJANIE FRAZEOLOGIZMÓW W JEZYKU OBCYM

* * *

Teaching and learning phraseological units in a foreign language

The aim of the article is the problem of phraseological units in teaching / learning a foreign language. In the first part of the article the Author tries to describe the notion of phraseological units. In the second part she describes some theories how phraseological units are acquired and presents the results of a didactic experiment: 80 students of the Roman Languages Department of the Silesian University took part in it. The concluding part of the article presents some recommendations for language teachers.

* * *

1. POJĘCIE FRAZEOLOGIZMU

Przez pojęcie frazeologizmu w językoznawstwie rozumie się najczęściej ustabilizowane i utrwalone w danym języku połączenie wyrazów (co najmniej dwóch), które funkcjonuje jako całościowy, zleksykalizowany związek. Bardzo często sens globalny frazeologizmu nie wynika bezpośrednio z sensów elementów składowych. Grupa jednostek frazeologicznych jest niejednorodna. Granice tej kategorii są rozmyte, a wewnętrzna struktura jest gradualna. Z jednej strony frazeologizmy są ograniczone przez połączenia swobodne, tworzone doraźnie w aktach mowy, np. *Jaś idzie do szkoły*. Drugi skrajny biegun stanowią zaś jednostki mocno zleksykalizowane, utrwalone, np. *robić coś na własną rękę, o mały włos, na oko*.

Kategoria frazeologizmów obejmuje swym zasięgiem:

- Zwroty – utrwalone połączenia o charakterze werbalnym, np. *iść po rozum do głowy, wybić coś komuś z głowy*.
- Wyrażenia – utrwalone związki o charakterze nominalnym, np. *czarna owca, wąskie gardło*. Grupa ta obejmuje też wyrażenia przymiotnikowe i przysłówkowe, np. *na oko, w czepku urodzony*.
- Frazy – utrwalone połączenia wyrazowe przystosowane do pełnienia funkcji wypowiedzenia lub zdania, np. *wyszło szydło z worka, na dwoje babka wróżyła*. Grupę tę tworzą często przysłowia, aforyzmy lub maksymy posiadające formę zdaniową, np. *trafiła kosa na kamień; jaki ojciec, taki syn*.
- Wskaźniki frazeologiczne – związki o charakterze gramatycznym, które nie pełnią funkcji części zdań, np. *na skutek (czegoś), między innymi, za pomocą (czegoś)* (A. M. Lewicki 2003).

Podstawowe cechy frazeologizmów to:

- Reproduktywność → połączenie wyrazowe jest odtwarzane w aktach mowy w utrwalonej formie, nie jest tworzone doraźnie przez lokutora.
- Polileksykalność → struktura jest złożona z co najmniej dwóch rozdzielnych elementów wyrazowych. Czasem za frazeologizmy uznaje się jednak struktury

jednowyrazowe, które mają reproduktywny i zleksykalizowany charakter, np. *jazda!*, *cześć!*, *dobranoc*.

- Leksykalizacja → połączenie to ciąg wyrazów częściowo lub całkowicie utrwalaony, który pod względem nieregularności i skostnienia upodabnia się do wyrazu.
- Skostnienie → utwalenie związku może mieć charakter zwyczajowy lub językowy. Struktura jest utwalona zwyczajowo jeśli ma regularną składnię i znaczenie, ale jest reproduktywna w uzusie. Jest to przypadek wielu cytatów, bądź przysłów. Związek wyrazowy jest zaś skostniały językowo, jeśli wykazuje nieregularności w zakresie znaczenia i/lub składni.
- Asymetria między planem treści, a planem wyrażenia → związek składa się z rozdzielnych form na planie wyrażenia (jest to połączenie kilku wyrazów), ale posiada jeden, globalny sens na planie treści.

Istotnym pojęciem w obrębie frazeologii jest także pojęcie *idiomu*. Terminem związki idiomatyczne określa się często te frazeologizmy, których sens jest nieregularny, to znaczy ich znaczenie globalne nie wynika z sumy znaczeń elementów składowych. Natomiast we frazeologii kontrastywnej pojęcie *idiomu* używane jest, aby określić takie związki, które są właściwe tylko jednemu językowi i w konsekwencji nie dają się przetłumaczyć dosłownie na inny język.

2. FRAZEOLOGIZMY W NAUCE JĘZYKA OBCEGO

2.1. ROZUMIENIE I PRZYSWAJANIE JEDNOSTEK FRAZEOLOGICZNYCH

Związki frazeologiczne obejmujące swoim zasięgiem różne struktury występują stosunkowo często w językach naturalnych. Np. ekipa leksykometryczna z Saint-Cloud twierdzi, iż utrwalone związki wyrazowe stanowią 20% badanych tekstów. Nie można więc pomijać tej kwestii w żadnym języku, zarówno ojczystym jak i wyuczonym.

W języku ojczystym problem rozumienia i przyswajania frazeologizmów budził już zainteresowania badaczy. W psycholingwistyce najczęściej przyjmuje się dwie hipotezy dotyczące rozumienia frazeologizmów.

J.P. Searle (1979) proponuje trzy etapy tego procesu:

- Odbiorca określa, jakie jest znaczenie dosłowne wypowiedzi.
- Decyduje, czy to znaczenie jest odpowiednie w danym kontekście.
- Jeżeli nie, szuka innej, najczęściej przenośnej interpretacji.

Model trójfazowy budzi jednak pewne wątpliwości, zwłaszcza w świetle późniejszych badań prowadzonych np. przez C. Cacciari i P. Tabossi (1988) oraz D. A. Titone i C. M. Connine (1994). Dowodzą oni, iż odbiorca być może wcale nie musi zrozumieć znaczenia dosłownego, zanim zrozumie znaczenie globalne lub przenośne. Ponadto znaczenia figuratywne idiomów są często dostępne równie szybko, co znaczenia dosłowne. W innych wypadkach bywa zaś, że znaczenia dosłowne pomagają zrozumieć sens globalny lub figuratywny.

Problem przyswajania frazeologizmów w procesie rozwoju mowy ojczystej był też badany np. w latach 80-tych XX wieku przez grupę naukowców z Uniwersytetu w Zürichu, którzy poddali eksperymentowi dzieci w wieku od 2 do 15 lat. Wyniki ich badań pokazują, że przyswajanie struktur frazeologicznych następuje już w okresie od 4 do 6 lat, choć ich świadome użycie z wykorzystaniem abstrakcyjnych operacji mentalnych pojawia się w pełni właściwie w wieku od 12 do 15 lat.

Problem frazeologizmów okazuje się niezwykle istotny w nauce języka obcego. Jednostki frazeologiczne są dość kłopotliwe w języku wyuczonym, ponieważ, jak podkreśla to np. G. Gross (1996), użytkownik obcego języka zwykle nie może zrozumieć ich globalnego sensu, pomimo że rozumie znaczenie wszystkich ich komponentów. Współczesne

tendencje w nauczaniu języków skupiają się często na rozwoju kompetencji leksykalnej, co czyni kwestię frazeologizmów jeszcze bardziej aktualną.

Problem przyswajania związków idiomatycznych w procesie uczenia się języka obcego badany był np. przez E. Kellermana (1983). Wyniki jego eksperymentów pokazują, że uczący się niechętnie przenoszą idiomy swego ojczystego języka do L2, uważając je za konstrukcje typowe dla jednego języka i przez to nie nadające się do przenoszenia. Działają tu postulowana przez E. Kellermana (ibidem) *reguła psycholingwistycznego nacechowania*, która warunkuje przenoszenie konstrukcji języka ojczystego do języka przyswajanego. Konstrukcje psychologicznie nacechowane są odbierane przez uczącego się jako wyjątkowe, nieregularne lub w jakiś sposób niezwykle, dlatego są więc postrzegane jako specyficzne dla L1 i w efekcie są niechętnie transponowane do L2. Ich przeciwieństwem są konstrukcje neutralne, które są w konsekwencji często kalkowane w języku obcym. Proces ten nazywany jest *transferalnością* i jest on odwrotnie proporcjonalny do stopnia nacechowania danej konstrukcji. Psycholingwistyczne nacechowanie jest jednak odczuciem indywidualnym każdego uczącego się, zależy od jego językowego doświadczenia, świadomości i kultury, stąd obserwować można dość istotne różnice w transferalności poszczególnych osób. Pewnym obiektywnym wyznacznikiem może być tutaj postulowane już wcześniej przez L. Selinkera (1969) *kryterium częstotliwości*: im struktura częstsza w języku ojczystym ucznia, tym większe prawdopodobieństwo przeniesienia jej do L2.

2.2. FRAZEOLOGIZMY W NAUCE JĘZYKA FRANCUSKIEGO JAKO OBCEGO (BADANIA I ICH REZULTATY)

2.2.1. CEL I OPIS EKSPERYMENTU

Zainteresowanie związkami frazeologicznymi, a także praktyka dydaktyczna skłoniły autorkę niniejszych rozważań do przeprowadzenia badań ankietowych, których celem było zbadanie kompetencji frazeologicznej wśród studentów filologii romańskiej i języka francuskiego stosowanego na Uniwersytecie Śląskim. Eksperyment został przeprowadzony w latach akademickich 2003/2004 i 2004/2005. Objął grupę około 80 studentów, w tym połowę z roku pierwszego studiów licencjackich (dalej: studenci pierwszego roku) oraz połowę z roku drugiego studiów magisterskich uzupełniających (dalej: studenci piątego roku). Badania objęły więc osoby rozpoczynające edukację na studiach wyższych oraz te, które finalizują już ten proces. Ankieta była anonimowa i operowała w zdecydowanej większości na frazeologizmach somatycznych (tzn. zawierających nazwy części ciała ludzkiego), które, jako związki tworzone bezpośrednio na skutek obserwacji anatomii i zachowań człowieka, stanowią obszar najbardziej produktywny w całej frazeologii i jednocześnie najczęściej używany w językach. Kwestionariusz ankiety składał się z kilku części. W pierwszej z nich badani proszeni byli o zdefiniowanie pojęć takich jak *związek frazeologiczny (frazeologizm)* oraz *idiom (idiomatyzm)*, a także o zwerbalizowanie różnicy między tymi terminami. Druga część sprawdzała spontaniczną znajomość frazeologizmów w języku ojczystym oraz w języku wyuczonym. Ankietowani pytani więc byli o dowolne, znane im frazeologizmy polskie z rzeczownikiem *ręka* (jest to najbardziej produktywna frazeologicznie polska nazwa somatyczna) oraz o frazeologizmy francuskie z rzeczownikiem *tête (głowa)*, który z kolei jest najbardziej produktywny na gruncie somatyzmów francuskich. W trzeciej części ankiety należało uzupełnić podane jednostki frazeologiczne brakującymi elementami, natomiast w części finalnej respondenci proszeni byli o dokonanie przekładu podanych frazeologizmów z języka francuskiego na polski, a następnie wybranych frazeologizmów polskich na język francuski. W tym wypadku przekład polegał oczywiście na podawaniu frazeologicznych ekwiwalentów.

2.2.2. WYNIKI BADANIA - DANE I ICH ANALIZA

Część ankiety, w której należało podać odpowiedniki polskie albo francuskie związków frazeologicznych w języku francuskim bądź polskim potwierdziła w zasadzie eksperymenty E. Kellermana (1983). Studenci, mając świadomość, iż operują na strukturach językowych właściwych i charakterystycznych często tylko dla jednego języka, bardzo sporadycznie dokonywali dosłownego przekładu frazeologizmów z jednego języka na drugi. Zdecydowanie częściej przyznawali się w takich sytuacjach do nieznajomości szukanego odpowiednika. Dość często odnotować można było jednak przypadki błędnego odczytania sensu frazeologizmu i podanie niewłaściwego odpowiednika, zazwyczaj był on jednak innym związkiem frazeologicznym. Najwięcej kłopotów sprawił np. francuski zwrot *voyager à l'oeil*, który był dość często tłumaczony przez ankietowanych jako *podróżować palcem po mapie* (znaczy zaś *podróżować na gapę*). Produktywne skojarzenia wzbudzał też zwrot *tomber comme un cou de foudre dans un ciel bleu* (*spaść jak grom z jasnego nieba*), gdzie podawano m.in. odpowiedniki takie jak *wpaść jak śliwka w kompot*, *wyskoczyć jak Filip z konopi*, *wpaść z deszczu pod rynnę*. Kłopotliwy i ciekawy skojarzeniowo okazał się także związek *rester bouche bée* (*zostać z otwartą buzią*, np. ze zdziwienia), który tłumaczono często jako *nabrać wody w usta*. Polski zwrot *nabrać wody w usta* (po francusku *avalier sa langue lub garder bouche cousue*) był natomiast dość często tłumaczony jako *faire venir l'eau à la bouche*, bądź przekładany dosłownie *prendre de l'eau dans la bouche*, co, jak wspominaliśmy powyżej, w innych przypadkach było rzadkim zjawiskiem. W zakresie podawania odpowiedników zdecydowanie łatwiej było ankietowanym odnajdywać frazeologizmy polskie będące ekwiwalentami zwrotów i wyrażeń francuskich. Poprawnie połowę i ponad połowę związków podało tu 83% studentów piątego roku i 8% studentów roku pierwszego. Zdecydowanie gorsze wyniki osiągnęli respondenci w sytuacji odwrotnej, tzn. wtedy gdy należało podać francuskie odpowiedniki polskich związków frazeologicznych. Poprawnie połowę lub ponad połowę związków podało tutaj 11% studentów piątego roku, a próg ten okazał się nieosiągalny dla studentów roku pierwszego. Maksymalnie cztery frazeologizmy na dziesięć podało tu tylko 14% badanych. Znacznie łatwiejsza dla wszystkich ankietowanych okazała się trzecia część ankiety, tzn. ćwiczenie polegające na uzupełnieniu francuskich skostniałych wyrażeń i zwrotów brakującymi nazwami części ciała, które podane zostały w postaci listy, takich jak np. *lever le coude*, *jeter un coup d'oeil*, *bête comme ses pieds*, *chauve comme un genou*, *avoir un cheveu sur la langue*, *prendre ses jambes à son cou*, itp. Ponad połowę poprawnych uzupełnień odnotowano u 95% studentów piątego roku i u 78% studentów roku pierwszego. Wzrost ogólnej kompetencji językowej jaki obserwowalny jest bez wątpienia u studentów finalizujących studia filologiczne w porównaniu z rokiem pierwszym dał się zaobserwować jako proporcjonalny do ogólnej znajomości utrwalonych związków językowych. Dość ciekawe dane przyniosła także część ankiety, w której badani proszeni byli o podanie związków frazeologicznych z somatyzmem *ręka* (obszar frazeologii ojczystej) oraz frazeologizmów z rzeczownikiem *tête* (obszar frazeologii wyuczonej). Pięć lub ponad pięć związków polskich podało 39% respondentów z roku piątego i 12% z roku pierwszego. Taką samą ilość francuskich zwrotów zawierających pojęcie *tête* podało 11% studentów piątego roku, a liczba ta okazała się nieosiągalna dla studentów z roku pierwszego. Ankieta zawierała także część teoretyczną, w której respondenci pytani byli o rozumienie podstawowych pojęć z zakresu frazeologii, takich jak *frazeologizm* oraz *idiom*. Mieli również za zadanie wyjaśnić, na czym polega różnica między tymi dwoma pojęciami. Termin *frazeologizm* (związek frazeologiczny) został w miarę poprawnie zdefiniowany przez 67% respondentów z piątego roku i 60% ankietowanych na roku pierwszym. Natomiast pojęcie *idiom* (*idiomatyzm*) rozumiało poprawnie 39% studentów piątego roku i 22% studentów roku pierwszego. Znacznie gorzej wypadła kwestia zwerbalizowania różnicy pomiędzy tymi

pojęciami : poprawnie uchwyciło ją 17% respondentów na piątym roku i 12% na roku pierwszym.

2.2.3. WNIOSKI KOŃCOWE

Przeprowadzone badania ankietowe pokazały, iż rozwój kompetencji frazeologicznej jest proporcjonalny do rozwoju ogólnej kompetencji językowej. Kompetencja frazeologiczna reprezentuje jednak wyższy i zarazem trudniejszy poziom kompetencji leksykalnej. Pamiętać zatem należy, iż jej rozwój może następować jedynie poprzez nauczanie i przyswajanie leksyki w systemie kolokacji. Fakt, że badanym łatwiej było podać polskie odpowiedniki francuskich frazeologizmów, niż odwrotnie, świadczyć może, iż frazeologia języka wyuczonego okazuje się zdecydowanie trudniejsza w porównaniu z frazeologią ojczystą. Wyniki ankiety, a także prowadzone później dyskusje na jej temat z badanymi studentami pokazują również, że zdecydowanie łatwiej było ankietowanym zrozumieć znaczenie frazeologizmu w języku obcym, niż podać np. francuski odpowiednik podanego związku w języku polskim. Fakt ten dowodzi, iż w zakresie frazeologii kompetencja bierna opierająca się na rozumieniu znaczeń wyprzedza znacznie kompetencję czynną, która polega na posługiwaniu się związkami frazeologicznymi w języku wyuczonym. Takie obserwacje powinny skłonić nas do większej uwagi poświęcanej związkom frazeologicznym w procesie nauczania języka obcego, a zwłaszcza do działań rozwijających kompetencję frazeologiczną na poziomie produkcji. Ponadto obiecujące wyniki w zakresie ćwiczenia polegającego na uzupełnianiu francuskich wyrażen i zwrotów brakującymi elementami mogą zachęcać do proponowania tego typu zadań w czasie zajęć dydaktycznych. Przeprowadzone badania pokazały także, że większość respondentów po zakończeniu ankiety była zainteresowana uzupełnieniem swojej wiedzy o nieznane struktury. Może świadczyć to o sporym zainteresowaniu, przynajmniej wśród studentów kierunków filologii obcych, sferą języka obejmującą związki frazeologiczne. Kontakt z wyselekcjonowanymi i zebranymi frazeologizmami uświadamiał też respondentom dużą frekwencję tych związków, co, jak sami przyznawali, jest często niezauważane w języku ojczystym i pomijane w języku wyuczonym.

BIBLIOGRAFIA

- Cacciari, C./ Tabossi, P. 1988. "The comprehension of idioms". [w:] *Journal of Memory and Language* 27, 668-683.
- Gross, G. 1996. *Les expressions figées en français - noms composés et autres locutions*. Collection l'Essentiel Français : Éditions Ophrys.
- Kellerman, E. 1983. "Now you see it, now you don't". [w:] Gass, S., Selinker, L. (eds.). *Language transfer in language learning*. Rowley, Mass: Newbury House Publishers, Inc.
- Lewicki, A. M. 2003. *Studia z zakresu frazeologii*. Łask : Oficyna wydawnicza Leksem.
- Scarle, J. R. 1979. "Metaphor". [w:] Ortony, A. (ed.). *Metaphor and thought*. Cambridge University Press.
- Selinker, L. 1969. "Language transfer". [w:] *General Linguistics* 9, 2.
- Titone, D. A., Connine, C.M. (1994). "The comprehension of idiomatic expressions : Effects of predictability and literality". [w:] *Journal of Experimental Psychology : Learning, Memory and Cognition* 20, 1126-1138.